

Artikel

A.u.b. geen karikatuur van duurzame ontwikkeling maken

Een reactie op 'Compacter bouwen ? Met mate...'
van Pascal De Decker

Dirk Holemans

De auteur van dit artikel levert kritisch commentaar op het hier voorgaand artikel 'Compacter bouwen ? Met mate ...' van Pascal Dedecker. Volgens Dirk Holemans maakt dit artikel een karikatuur, niet alleen van het concept duurzame ontwikkeling maar ook van het concept compact bouwen. Tegelijkertijd valt het Holemans op dat het artikel van Dedecker de begrippen duurzame ontwikkeling en sociale rechtvaardigheid op een onbeuse wijze tegenover elkaar stelt, daarbij aanleunend bij een toch vaak terugkerende typische sociaal-democratische kritiek op het ecologische denken.

Het is niet zo evident om een genuanceerde reactie te geven op het artikel van Pascal De Decker. De auteur formuleert een aantal terechte kritieken op het beleid inzake ruimtelijke ordening, denk maar aan het uitblijven van een Vlaams grond- en pandenbeleid. Deze kritieken zitten echter vervat in een kader dat niet aanvaardbaar is. Dit kader maakt gebruik van de retorische truuk, treffend verwoord door Enzensberger: maak een karikatuur van wat je wil bekritisieren, om dan enkel de karikatuur te bestrijden. De Decker haalt deze techniek tweemaal uit de trukendoos: zowel inzake het concept duurzame ontwikkeling als wat betreft het begrip compact bouwen. Vooral inzake duurzame ontwikkeling, is de vermeende dominante invulling ervan gewoonweg intellectueel oneerlijk. De Decker negeert de literatuur die zich het laatste decennium op rijke wijze heeft ontwikkeld op dit domein, en kiest selectief voor enkele wel erg gekleurde bronnen. Met name baseert hij zich op de invulling die Peter Marcuse geeft aan het begrip duurzame ontwikkeling. Marcuse voert volgend semantisch spelletje uit: hij speelt tussen de betekenis van 'duurzaam' in het kader van duurzame ontwikkeling, en 'duurzaam' in de simpele betekenis van iets dat blijft duren. Eenmaal het spel gespeeld, hanteert Marcuse de laatste taalkundige invulling om dan duurzaamheid ter discussie te stellen. Het semantisch spel krijgt wel een cynische bijmaak als duurzaam vereenzelvigd wordt met 'status quo' en met wat de machtigen van het *World Economic Forum* uit Davos willen. Eenmaal zover komt Marcuse tot de stellingen dat duurzaam 'een conflictvrije consensus over het beleid suggereert', dat duurzaamheid geen gepaste doelstelling kan zijn voor domeinen anders dan het milieubeleid, dat duurzaamheid en sociale rechtvaardigheid niet noodzakelijk hand in hand gaan.

Ik zal me hier niet laten verleiden om een bloemlezing te geven over het begrip duurzame ontwikkeling. Er is in de literatuur zeker *gefundeerde* kritiek te vinden op het begrip duurzame ontwikkeling. Zo wordt het inderdaad al te veel westers ingekleurd, is het reeds gehanteerd om het Zuiden een ontwikkelingsmodel uit het Noorden op te dringen (lees onder meer Wolfgang Sachs). Maar bijna altijd vertrekt men van het multidimensionele karakter van duurzame ontwikkeling. Het gaat dan over het in overeenstemming brengen, *tezelfdertijd* bereiken van ecologische duurzaamheid, sociale rechtvaardigheid, economische ontwikkeling, en dit vanuit een participatief model. Beschouwingen over duurzame stadsontwikkeling zoals het Nederlandse 'Ecopolis-model' gaan niet louter over milieuaspecten. Ook andere concepten, ontwikkeld binnen het ecologisch denken, vullen duurzame ontwikkeling breed en diep in. Denk aan het begrip *ecologische schuld*, dat de westerse consumptiepatronen, de economische globalisering en de milieuproblematiek in de Derde Wereld met elkaar verbindt. Of denk aan de burgerorganisaties die vechten voor *Ecological Justice*, waarbij ze er terecht op wijzen dat onder meer in stedelijke omgevingen vooral de sociaal zwakkeren getroffen worden door milieuvervuiling en de hiermee gepaard gaande gezondheidsproblemen.

Vanuit deze brede waaier aan literatuur en ontwikkelde concepten, is de wijze waarop Marcuse duurzame ontwikkeling presenteert gewoonweg intellectueel oneerlijk. Wie duurzame ontwikkeling tegenover sociale rechtvaardigheid plaatst, is fout bezig. Het is jammer dat De Decker kritiekloos meestapt in dit kader van Marcuse, want zo verdwijnen terechte opmerkingen van De Decker uit het vizier. Ik kan me niet van de indruk ontdoen, dat De Decker samen met Marcuse vertrekken van een typisch sociaal-democratische kritiek op het ecologisch denken. De sociaal-democratie heeft steeds gepleit voor meer welvaart voor meer mensen, en terecht, maar wel vanuit de veronderstelling van toenemend rijkdom (meer welvaart door productiviteitsstijgingen, binnen een model van economisch groei). Ze heeft het meer dan lastig om het gelijkheidsvraagstuk te herformuleren binnen het kader van een eindige aarde die het economisch groeiemodel fundamenteel in vraag stelt. Duurzame ontwikkeling doet dit juist wel met haar benadrukken van intergenerationele solidariteit (met heel de huidige wereldbevolking), intragenerationele solidariteit (met de toekomstige generaties), beiden binnen het kader van de draagkracht van de aarde (de milieugebruiksruimte). Dit betekent het driemaal aanvaarden van grenzen aan ons consumptie- en productiegedrag. Ten eerste, slechts een dergelijk beslag leggen op milieu en natuur zodat elke aardbewoner een levenswijze kan ontplooien die een even beperkte milieu-impact heeft (een gelijke 'ecologische voetafdruk'). Ten tweede, ons beslag op ruimte en natuur inperken zodat ook toekomstige generaties dezelfde ontplooiingskansen genieten. Ten derde, de radicaliteit van de begrensde draagkracht van de aarde aanvaarden. Mijns inziens niet toevallig, verwijst De Decker naar het wetenschappelijk probleem dat onze kennis beperkt is en dat we niet weten wat de toekomst brengt, dat «het doemdenken van Malthus niet is uitgekomen». Verder ontraadt hij sterk het te zeer rekening houden met langetermijnbeschouwingen inzake milieu: «valide langetermijnbezorgdheden helpen ons echt niet vooruit, zelfs niet om uitsluitsel te geven over keuzen voor de middellange termijn.» Is er misschien nog een zekere onenigheid over het door de auteur aangehaalde voorbeeld van de opwarming van de aarde, dan is dit toch wel minder van toepassing op het onderwerp van zijn artikel: de ruimte in Vlaanderen. We kennen perfect hoeveel vierkante kilometer Vlaanderen telt: Vlaanderen is eindig. En recente cijfers van het Nationaal Instituut hebben deze zomer nog duidelijk gemaakt dat, in amper tien jaar tijd, de bebouwde ruimte in Vlaanderen met een 25 procent is toegenomen. Vlaanderen is nu reeds de meest versteende regio van Europa. Niet weten wat de toekomst brengt? De open ruimte in Vlaanderen is meer dan schaars, de natuur staat onder druk en stiltegebieden zijn op één hand te tellen. Een toekomstgericht ruimtelijke ordeningsbeleid zal dan ook niet anders kunnen dan huidige trends van verdere nieuwbouw in open ruimte, verkavelingen, wegen en industrieterreinen een halt toeroepen. Tenzij we onze kinderen een stenen woestijn toewensen, een verschaalde biodiversiteit en het ontbreken van stiltegebieden.

De sociale dimensie van de ruimtelijke ordening

De Decker wijst er terecht op dat sociale criteria een belangrijke rol moeten spelen in het ruimtelijke ordeningsproces. Hij stelt verder dat het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen leidt tot het volproppen van de steden, en dan nog wel op de verkeerde plaatsen. Dit verdient een genuanceerde kijk. Het is inderdaad cruciaal dat in het huidig planningsproces de afbakening van stedelijke gebieden doordacht gebeurt. Deze te klein afbakenen kan inderdaad leiden tot een te kleine stedelijke ruimte voor te veel mensen en functies, en een luxueuze situatie voor zij die reeds wonen in het buitengebied. Daarom heeft Agalev er steeds voor gepleit de stedelijke gebieden voldoende ruim af te bakenen. Verder wijst de auteur in het Gentse voorbeeld erop, dat verkeerde plekken worden verkend voor woonontwikkeling (in de oksel van de R4 en de Kennedylaan). Een terechte kritiek. In reactie op het bekendmaken van de hoger vermelde NIS-cijfers heeft Agalev in een persmededeling van 7 augustus jl. onomwonden gesteld dat «bijkomende woningen nodig zijn, maar dan wel op plaatsen die daar ruimtelijk voor geschikt zijn: in de kernen. Veel gebieden die nu als woonuitbreidingsgebied op het gewestplan staan, voldoen niet aan dit criterium.»

De Decker legt hier terecht enkele pijnpunten bloot. Maar het is jammer dat hij in vervolg hierop weeral de trukendoos bovenhaalt om een karikatuur te maken van 'compact wonen'. Hij belaaft dit met alle zonden van Israël. Het zou *per definitie* leiden tot te grote dichtheden, het volbouwen van de groene longen in oude stedelijke buurten, het volbouwen van ruimtes nodig voor economische ontwikkeling. Hij verwacht compact bouwen ook met monofunctionaliteit (alleen realiseren van de woonfunctie in een bepaalde buurt) als hij Weeber citeert met zijn stelling dat functiemenging meer invloed heeft op mobiliteit dan bundeling of spreiding van de bevolking. Waarom zou een compacte stad niet samengaan met functievermenging

Opnieuw is het jammer dat terechte kritieken tussen al te snel geformuleerde denkoefeningen staan. Ik ben het helemaal met De Decker eens, als hij stelt dat een belangrijke achtergrond bij het blijvende suburbanisatieproces de onaangepastheid is van de stedelijke woningmarkt: er zijn te weinig aangepaste stedelijke woningen, veel woningen zijn te klein en de kwaliteit van veel stedelijke woonmilieus is ondermaats.

Nood aan stadsvernieuwing

Een interessante stelling van De Decker is dat de realisatie van de 60/40-verdeling van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen de broodnodige stadsvernieuwing zal hypothekeren, omdat er op dit moment noch middelen, noch instrumenten voorhanden zijn, om een daadwerkelijk grond- en pandenbeleid te voeren. Met het laatste deel van deze stelling zijn we het eens: hier schiet de Vlaamse Regering schromelijk tekort. Het feit dat we al aan de vierde minister van huisvesting toe zijn is geen excuus, maar heeft het beleid ter zake zeker geen goed gedaan. Er is dringend meer geld en visie nodig inzake stadsvernieuwing op Vlaams niveau. Het in de Vlaamse beleidsnota van gewezen minister Sauwens instrument van wijkontwikkelingsplannen, wordt op het terrein nauwelijks ernstig gehanteerd. En de groene eis om het nieuw op te richten Vlaamse Stadsvernieuwingsfonds enkel toe te passen op achtergestelde buurten, stuitte in de Vlaamse regering op een *nijet* van liberalen én socialisten.

De Decker stelt het echter iets te eenvoudig, om hieruit af te leiden dat stadsvernieuwing onbetaalbaar wordt, en dat 'compactstadbeleid' leidt tot verdere vorming van probleemaccumulatiegebieden (zeg maar: verpauperde wijken). Zijn voorbeeld dat de kostprijs van woningen vergelijkt «verrekend per vierkante meter prijs perceel» roept toch wel vragen op. In de Gentse achtergestelde wijk Muide «kost een kleine, vaak slechte woning 16.000 BEF per m², in Latem kost een gemiddelde kanjer van een villa staand in een vaak immense en weelderige tuin 3.970 per m²». Moeten we hieruit afleiden dat wonen in Latem goedkoper is? Is het niet ernstiger te stellen dat – in dit voorbeeld – de Stad Gent, in het verleden onvoldoende heeft geïnvesteerd in het verwerven van gronden, dat er teveel geld is geïnvesteerd in het verfraaien van de historische stadskern ten behoeve van toeristen en weekend shoppers? De vraag is niet alleen of er te weinig geld is, de vraag is evenzeer: hoe het beschikbare geld in steden besteed is geworden en nu nog wordt.

De Decker stelt terecht de vraag, waarom de stedeling opnieuw de rekening moet maken. Maar laat ons asjeblieft een onderscheid maken tussen de stedeling en het stedelijk beleid. «Er is geen grondbeleid, dus Gent en de andere steden worden nog duurder», stelt de auteur. Beter lijkt me de formulering: de stedelijke overheid laat na een grondbeleid te ontwikkelen (en wordt hierin te weinig gesteund door de Vlaamse overheid), maar richt zich op grootschalige prestigeprojecten en shoppers en toeristen. Dit is een van de tragedies van het Gentse beleid: er wordt geen stedelijk beleid gevoerd ten voordele van al haar inwoners, laat staan van de meest kansarmen. De Decker wijst er terecht op dat inwoners uit de residentiële gemeenten rond Gent profiteren van stedelijke voorzieningen, betaald door de Gentse belastingbetaler. Maar dit ontslaat de stedelijke overheid niet van haar eigen verantwoordelijkheid. En een positieve noot op Vlaams niveau: in het nieuw ontwerpdecreet Gemeentefonds worden gemeenten gesanctioneerd die weinig belastingen heffen. De Vlaamse belastingbetaler moet inderdaad niet rijke gemeenten subsidiëren, zodat haar rijke inwoners weinig belastingen moeten betalen.

Zelfbedrog van De Decker ?

Het is ironisch dat De Decker enerzijds compact wonen afwijst omdat dit de verpaupering van nu reeds kansarme wijken zou versterken, maar dan anderzijds een (rijke) middenklasseverhaal bovenhaalt om compact wonen als zelfbedrog van de ruimtelijke planning te bestempelen. Hoe de beschrijving van kansarme buurten te verenigen met het argument dat «in onze rijke samenleving compact wonen leidt tot een boom van tweede woningen». De auteur vervolgt: «op buitenlandse trips kom ik steeds vaker collega's tegen die ver af wonen van de steeds weer veranderende plaatsen waar ze wonen». De bewoners van de kansarme buurten, bv. de 19de eeuwse gordel in Gent, heeft geen boodschap aan dit argument tegen compact wonen. Hier is geen sprake van een tweede woning of postmodern shoppen tussen verschillende jobs en lokaliteiten.

De positie van ruimtelijke planners

De Decker eindigt zijn artikel met een reflectie op de maatschappelijke positie van ruimtelijke planners. Hij stelt dat «als de ruimtelijke planning aan maatschappelijk draagvlak wil winnen, zal haar aanbod derhalve genereus moeten zijn», weg van zurige zuinigheid. Om dan te besluiten met de blinde kritiek op ecologisch denken waarmee hij zijn artikel begon, steunend op Marcuse: we moeten af van «the dogma which places an infinite value on saving greenfields regardless of the social consequences».

Persoonlijk zou ik de ruimtelijke planners zoals De Decker drie zaken willen meegeven. Ten eerste het afwerpen van de oogkleppen en het in alle openheid en interdisciplinariteit verkennen van de literatuur die er bestaat op gebied van duurzame ontwikkeling. Het bewust blijven scheiden van milieu- en sociale doeleinden is het graven van een val waar De Decker zelf pijnlijk intuïmeelt. Welke van de belangrijke verdedigers van duurzame ontwikkeling (of van groene politiek) zijn dogmatici die een oneindige waarde plaatsen op natuurbehoud boven sociale doeleinden? Ik ken ze niet!

Ten tweede, naast het bekritisieren van het bestaande beleid, graag het ten volle uitwerken van de consequenties van de eigen positie. Komt het verwerpen van de compacte stad niet neer op een verder bebouwen van de schaarse open ruimte in Vlaanderen? Hoe kan dit worden beargumenteerd? Gaan we echt de laatste stukken open ruimte, natuur en stiltegebieden opofferen aan nog meer baksteen en beton? Is dit niet louter het even uitstellen van het aanvaarden van de begrensdheid van de aarde, van Vlaanderen? Gaan we echt pas deze grenzen aanvaarden als we er keihard tegenaan botsen? Kunnen we echt niet omgaan met grenzen, met eindigheid? En zal de ruimtelijke planner «zijn draagvlak verhogen» met de boodschap dat we geen halt stellen aan het verder bouwen in de resterende open ruimte? Ik ben geen pleitbezorger van ‘het dogma dat een oneindige waarde hecht aan het redden van natuurgebieden ongeacht de sociale consequenties’, maar ik ben wel oneindig bezorgd dat mijn kinderen niet meer zullen kunnen ravotten in open ruimte en natuurschoon.

Ten derde, ik mis bij de auteur elk begin van creatief denken over hoe compact wonen creatief kan worden ingevuld. Stadsvernieuwing in 19de eeuwse gordels moet bijvoorbeeld niet per definitie leiden tot het volbouwen van het laatste stukje groen om aan de woonbehoeften te voldoen. Vele verpauperde buurten bestaan uit kleine rijhuizen met maximaal één verdieping, terwijl in residentieële wijken appartementsgebouwen zonder problemen vier tot vijf bouwlagen hoog zijn. Zou het geen mooie uitdaging zijn om voor verkommerde buurten met ‘laagbouw in rijen’ wijkontwikkelingsplannen op te stellen waar nieuwe woonvormen uitgetest worden? Om kwaliteitsvolle appartementen in vier tot vijf bouwlagen te realiseren in combinatie met gemeenschappelijke ruimtes, zodat nieuwe vormen van gemeenschap kunnen vorm krijgen? En waar de beperkte toename in bouwlagen leidt tot het *vergroten* van de open en gemeenschappelijke groene ruimte, tot het creëren van kwaliteitsvolle nieuwe openbare ruimtes?

Ten slotte

De Decker heeft mijns inziens in zijn artikel het concept van duurzame ontwikkeling en haar verdedigers op intellectueel oneerlijke wijze behandeld. Genoeg om mij boos te maken en een stevige portie kritiek op zijn visie te formuleren, om er ook ‘een lap op te geven’. Hopelijk geeft deze provocatieve werkwijze langs beide zijden, de lezers een goed inzicht in de verschillende standpunten en hun consequenties. Dit alles mag er echter niet toe leiden dat het debat wordt afgesloten, nog voor het echt in alle openheid dialogisch is gevoerd. Ik ben er ten gronde van overtuigd dat de bezorgdheid van De Decker voor de stad en haar inwoners ook de mijne is. De toestanden in de 19de eeuwse gordel zijn schrijnend, er is inderdaad nauwelijks sprake van een vernieuwend en doortastend stadsvernieuwingsbeleid op zowel Vlaams als grootstedelijk niveau. Maar laten de voorstanders van stadsvernieuwing op maat van de meest behoevende stadsbewoners, zich niet onnodig onderling verdelen, in het licht van de macht van speculanten en huisjesmelkers en van de onmacht van vele stadsbesturen. Ik ben ervan overtuigd dat sociale stadsvernieuwing én ecologisch én sociaal, kortom duurzaam kan zijn.